

Hjemløs – skæbne eller livsstil?

Hjemløse er eksperter i at overleve, og de kan samarbejde. Deres forskellige kompetencer bør måske i højere grad indgå i det sociale og sundhedsfaglige arbejde?

AF LENE TANDERUP

Hjemløse beskrives ofte af beslutningstagere, professionelle og i medierne som 'de allermest udsatte', 'de mest marginaliserede' og 'den tungeste gruppe borgere'. De symboliserer alkoholikeren på bænken, stofmisbrugereren med kanylen i armen eller tiggeren på gaden. De beskrives som stakler, der har skæbner – folk for hvem fremtiden er skrevet i sten. Underforstået, at fremtiden er fastlagt og

bestemt af den historie, den enkelte har bag sig.

Professionelle, der arbejder inden for hjemløseområdet, beskriver ofte deres funktion som 'vi arbejder med dem, de andre ikke kan nå', og en af metoderne, der benyttes i arbejdet, er at møde folk, 'hvor de er', for derved at få en fælles forståelse for, hvad der skal til for at 'komme videre'. Implicit i dette ligger der en forståelsesramme, som problematiserer de nuværende forhold, og som er

bygget op omkring det, at målet er at komme videre til noget andet, at det eksisterende ikke har tilstrækkelig værdi. En forståelsesramme, der kan tolkes som værende et udtryk for et paternalistisk menneske- og samfundssyn – 'vi ved bedst og skal nok hjælpe dig videre'. Vi ønsker at beskytte de resourcesvage mod deres tendens til at foretrække øjeblikkets forglemelse eller glæde frem for de mere langsigtede goder. Den franske sociolog Maffesoli beskriver dette

som 'idealet om aseptik i det sociale liv'. Et ønske om at skabe et strømlinet og risikofrit samfund, hvor alle handler fornuftigt og med tanke på deres fremtidige lykke.

Retorikken i offentlighedens beskrivelse af hjemløse antyder ofte, at der er tale om en gruppe, der er 'udenfor'. De er udsatte, marginaliserede og befinder sig i en tilstand, hvor de er i yderkanten af, hvad der er normalt eller gængs i et samfund. De deltager ikke i samfundets fællesskaber og er ikke i besiddelse af det, der ofte tillægges værdi - at have et arbejde, at være i besiddelse af materielle goder, familie og penge. At være udenfor kan sammenlignes med at være uønsket. Den polske sociolog Zygmunt Bauman beskriver, hvorledes man i det industrielle samfund løser sociale konflikter ved at ekskludere og isolere de 'uønskede'. De uønskede beskrives som 'de løse samfundsmedlemmer', idet relationerne mellem dem og samfundets fællesskaber opfattes som mangelfulde og ufuldstændige. Ingen former for social eksklusion af de uønskede kan dog opretholdes. - 'De ekskluderede vil altid finde veje tilbage fra deres sociale isolation for at tilkæmpe sig den anerkendelse, der er blevet dem nægtet.' Sælgerne af hjemløseavisen 'Hus Forbi' kan ses som et eksempel på dette - et emne, jeg vender tilbage til senere i artiklen.

Jeg har de sidste 8 år arbejdet som gadesygeplejerske for hjemløse i København. Jeg har mødt mange hjemløse, som har haft et liv og en opvækst, der ikke er

ønskværdig for nogen. Men jeg har mødt lige så mange, som har en overlevelsessevne og en drivkraft, der for mig at se bunder i det liv, de lever på godt og ondt - en drivkraft, der dels udspringer af en erfaring i at begå sig i det miljø, de lever i og dels, af, hvordan man navigerer i relationen til både det professionelle system og til almenbefolkningen - hvordan man fremstår som hjemløs.

Min oplevelse er, at vi i vores behandlingstilbud har for lidt forståelse for betydningen af og værdien i at være en del af hjemløsemiljøet - at vi ikke ser dem som ligeværdige personer, der både er i stand til og har ret til at få muligheden for at tage ansvar for egne beslutninger og valg. I stedet er vi fokuserede på at 'normalisere' dem til det liv, vi mener er attraktivt at leve.

Jeg har for nylig skrevet mit

masterspeciale på uddannelsen 'Europæisk Master i Narkotika- og Alkoholindsatser' og valgte at lade empirien bestå af interview med 6 hjemløse, dels for at give dem taletid, men også for at lade dem bidrage til forskningen med en beskrivelse af deres livsopfattelse. Det er en beskrivelse, der tager udgangspunkt i deres erfaringer og livsverden som en konkret virkelighed, og en beskrivelse, der ikke er problematiserende og fremstiller de hjemløse som marginaliserede, men i stedet viser et billede med referencer til den hverdag, de lever i. Jeg har i denne artikel valgt at fokusere på to af de emner, interviewene omhandlede.

'Det lille buzz.'

Hjemløses brug af alkohol forbindes ofte med en fysisk afhængighed, og jeg kontaktes jævnligt af hjemløse, som ønsker hjælp til

at mindske eller stoppe et dagligt forbrug af alkohol. Baggrunden for at søge hjælp har oftest udgangspunkt i fysiske gener – en erkendelse af, at kroppen er slidt, og konsekvenserne af et mangeårigt brug er mærkbare og begrænsende for dagligdagen.

En del har søgt hjælp i det offentlige behandlingssystem, men oplever det vanskeligt at profitere af behandlingstilbuddet, ofte fordi det er svært at kombinere ambulat alkoholbehandling med et ustruktureret liv som hjemløs. Derudover er indgangen til behandlingen, at man udviser motivation for en ændring i levevis – en ændring til et liv, der i den hjemløses perspektiv ofte ikke er et attraktivt alternativ til en hverdag, hvor alkohol spiller en stor rolle i det sociale liv og den enkeltes

identitet, et liv, det kan være svært at 'melde sig ud af'.

En af de interviewede beskriver det således:

'Jeg begyndte at drikke, fordi de blev ved med at kalde mig asocial. Nu er jeg alkoholiker, nu er jeg ikke asocial mere, nu er jeg social, udadvendt og åben. Det siger alle, ikke kun hjemløse.'

'Jeg føler, at alkoholen gør, at jeg er fanget i en malstrøm, som er vildt ubehagelig, men på den anden side set er det ligesom at... ja, jeg bruger det jo nærmest som smertestillende, på alle områder, både psykologisk og følelsesmæssigt. Når jeg ikke gør det, når jeg skal blive ædru (...) så stiller jeg krav som medmenneske til andre medmennesker, at de ikke taler ned til mig eller provokerer mig p.g.a., at jeg er alkoholiker. 'Der kommer ham den hellige', sådan nogle udtryk har jeg tit

været ude for, når jeg melder mig ud af drikklubben.'

At alkohol spiller en stor rolle i samværet med de andre hjemløse, beskrives også således:

'På gaden er der socialt samvær. Det er der ikke, når man flytter i egen lejlighed og sidder der alene. – Hvis man er trist og ked af det, hjælper det altid at opsøge hjemløsekredsen og få nogle øl sammen med dem, så bliver stemningen løftet, og man sidder og hygger sig. Der er sammenhold i det.'

Brugen af alkohol er en vigtig del af det at være sammen og bliver en slags motor for sammenholdet. Alkohol gør, at stemningen bliver løftet, og der fortælles livsanekdoter som understreger sammenholdet i gruppen. At drikke med de andre på bænken giver en fælles samhørighed omkring beruselsen, et 'buzz' og et pusterrum fra ensomhed og bekymringer, ønskede effekter, der ikke er væsentlig anderledes end resten af befolkningens begrundelser for at beruse sig.

'Alkohol for mig..., det er 'pusterumsagtigt' – der er rart at få lidt buzz, det der lille buzz – den smager sgu egentlig godt sådan en kold øl. Jeg kan godt li' at drikke øl en gang imellem og være tosset. Lige nu (i alkoholbehandling) forventer jeg, at jeg finder forklaringen på, hvorfor jeg synes, at jeg er federe, sjovere og mere vedkommende, når jeg er en lille smule påvirket.'

Selvom de hjemløses begrundelser for at drikke alkohol kan sammenlignes med 'normalbefolkningens', opfatter de det selv anderledes. At være hjemløs og drikke alkohol i offentligheden giver for nogle hjemløse anledning

til en følelse af stigmatisering. De har en oplevelse af fordømmelse og mangel på forståelse. – En enkelt beskriver det således:

'Det er ligesom en jødestjerne, man får klistret på, og i en verden af nazister er det ikke pissefedt at rende rundt med jødestjerne på. Hvis I alligevel ikke kan se mig som et normalt fungerende menneske..., når I alligevel har stemplet mig, så kan jeg lige så godt drikke mig i hegnet. I opfatter mig alligevel som en total idiot, så kan jeg lige så godt være det – Og ja, jeg ved godt, jeg er alkoholiker, men jeg er bare pokkers irriteret over, at det ligesom er det, der kommer først i forhold til min personlighed.'

At bære en 'jødestjerne i en verden af nazister' kan ses som et resultat af udøvelsen af det, Foucault i sin bog 'Studies in Governmentality' beskriver som 'Pastoralmagt'. Med reference til tidligere tiders kristne præstemagt, hvis mål var at sikre det enkelte individs frelse i det hinsidige, mener Foucault, at den moderne pastoralmagt, præsteskabet, ikke længere angår frelsen i det næste liv, men i stedet giver løfter om 'lykke og frelse' i det nutidige, bl.a. i form af sundhed, tryghed, rigdom og velvære. 'Præsteskabet' findes overalt i samfundet og består af bl.a. vismænd, politi, sundhedseksperter, læger, politikere og psykologer m.fl., som udstikker direktiver for, hvordan vi skal leve for at opnå 'lykke og frelse'. I det moderne samfund benytter præsteskabet sig ikke af teologi og bekendelsesprocedurer, men anvender i stedet terapi for at komme ind til det enkelte individs inderste tanker.

Sidstnævnte citat stammer fra

en af de interviewede, som har haft en forholdsvis kort karriere som hjemløs, men han beskriver tydeligt, hvordan han finder accept og anerkendelse i gruppen af hjemløse frem for i relationen til sit 'tidligere liv', hvor selv et begrænset brug af alkohol vil blive anset som forkert:

'Min nye omgangskreds (de hjemløse) accepterer i højere grad, at man ta'r en øl eller tre og så stopper der, hvorimod det er svært for dem fra min tidligere omgangskreds, der ser mig som alkoholikeren. De siger hele tiden: Hvorfor tager du ikke bare an-tabus?'

Sammenfattende kan man sige, at for de hjemløse, såvel som for mange andre grupper, har alkohol den funktion, at det tømmer folk sammen – det at drikke sammen giver en følelse af samhørighed og et fællesskab, som man kan trække på i forskellige sammenhænge. Her kan man trække paralleller til bl.a. unges drikkekultur, julefrokoster, eller når vennerne mødes til en fodboldkamp – kulturelle sammenhænge, hvor alkohol er en acceptabel og anerkendt del af ceremonien omkring samværet. Samværet omkring alkoholen bliver en del af et ritual. Den franske sociolog Emilie Durkheim beskriver i sin bog 'The Elementary Forms of Religious Life' ritualer som værende en del af ethvert samfund. Formålet med ritualerne er at opnå en oplevelse af 'effervescence' – en kollektiv tilstand præget af samhørighed, intimt samvær og intense følelser, hvor bevidstheden om at være en del af gruppen spiller en stor rolle:

'Ritualer fungerer som en me-

kanisme, der sikrer overlevelsen af ethvert givet samfund. Succesfulde ritualer skabe øjeblikke af 'kollektiv effervescence', der involverer øget samspil, kreativitet og bevidsthed om medlemskab af en gruppe.' (Egen oversættelse).

Citaterne fra interviewene viser, at de hjemløse oplever en form for 'effervescence' i samværet omkring brugen af alkohol, men stigmatiseringen af dem bevirker, at signalet, de sender, når de sidder med en 'bjørnebryg' i hånden, er en del af et andet og et mindre anerkendt ritual end det, de fleste fra 'normalsamfundet' sender, hvis de sidder på en bænk i sommervarmen med en 'kvalitets-øl' i hånden. For den hjemløse ses det som et symbol på deres levevis og adfærd, mens det for de andre ses som udtryk for nydelse, friggjort-hed og livskvalitet.

'30 sekunder i normalsamfundet'

Mange hjemløse er sælgere af hjemløseavisen og aktive i organisationen 'Hus Forbi'. Hjemløseorganisationen kan ses som et slags 'community', der rummer alle, et lokalsamfund, der giver de hjemløse en mulighed for at relatere sig til normalsamfundet og de spilleregler, der gælder der. Sundhedsantropologen John Janzen beskriver det som en af vejene at gå, hvis man vil modvirke en stigmatiserende betegnelse, at skabe et 'communitas-fællesskab'. – Man tager den identitetsskabende betegnelse på sig dels for at skabe et fællesskab og dels for at kunne stille krav til omgivelserne, som det eksempelvis også ses ved patientforeninger.

Tre af de hjemløse, jeg interviewede, sælger hjemløseaviser næsten dagligt. En af dem har solgt aviser i mange år. Han synger i hjemløsekoret og fortæller, at han bl.a. har sunget for dronningen. Han beskriver i interviewet, hvordan kontakten med køberne af avisen giver ham en god fornemmelse, en følelse af at 'være med', at være en del af et samfund, hvor man 'bliver set' og taler om vejr og vind, når man tilfældigvis mødes på gaden:

'Jeg har prøvet rigtig mange gange at være ædru og stå og sælge aviser, og jeg synes det er fedt..., de der 20-30 sekunder man nu står der og snakker med folk om et eller andet, det er fedt.'

Den samme oplevelse har en anden sælger:

'På gaden føler jeg mig aldrig ensom, slet ikke når jeg sælger aviser. Jeg kender mange af kunderne, vi

snakker sammen. Det er som at være pølsemand, man kender historierne om, hvis kone der er syg, og hvad den enkelte fejler..., alle de historier (...) Jeg tror, der er mange, der ser ned på folk, der bare sidder og drikker og ser hjemløse ud.'

At sælge aviser giver en mulighed for at opnå respekt og anerkendelse fra forbipasserende – at udfylde en funktion i samfundet.

'Jeg tror, der er flere, der respekterer en, der går med Hus Forbi, end de respekterer andre hjemløse – jeg tror, de tænker: 'Han gør da i det mindste noget..., han arbejder for sine penge, han gør noget'. Det er meget få, der ser ned på Hus Forbi-sælgerne.'

Hus Forbi-sælgerne forsøger at gøre stigmatiseringen tålelig for køberne. De 'gør i det mindste noget' og har i det hele taget en adfærd, der er acceptabel i forhold til samfundets normer. Det er

derfor nemmere at acceptere deres stigma, og de opleves ikke længere, med reference til Bauman, som de fremmede, som dem, der er 'udenfor', som en fjende, der er en trussel mod samfundet. De tilkæmper sig den anerkendelse, der er blevet frataget dem, og er med til at give omverdenen et positivt indtryk af hjemløse.

Sælgerne er dog meget bevidste om, hvilken adfærd der er acceptabel, og brugen af alkohol er ikke en del af en acceptabel adfærd:

'Hvis man står og drikker, når man sælger aviser... man kan se det på dem (de forbipasserende), hvis de ikke vil have øjenkontakt, så er det, fordi de helst vil undgå en. De har vel en idé om, at det er ens egen skyld, man er havnet i den situation. Man bliver set anderledes på, om man er hjemløs, der sælger Hus Forbi, eller hvis man bare sidder på en bænk og drikker en øl.'

Anerkendelsen og respekten fra 'normalsamfundet' er en vigtig del af hjemløselivet. En af de interviewede er tidligere hjemløs, men bor nu i lejlighed. Han opsøger alligevel livet på gaden hver dag, dels for fællesskabets skyld, men også for at få anerkendelse og dermed bekræftet sin positive selvopfattelse fra 'normalbefolkningen':

'Når man bor på gaden, er det gode ved det (...) at man kan give folk et smil på læben engang imellem – hvis du opfører dig ordentlig over for Hr. og Fru Danmark, så får du det samme igen. Nogle gange, når man lige er vågnet (på en bænk på Kultorvet), så kommer folk med morgenmad, en kop kaffe og sådan...'

For nogle af de hjemløse er det netop den respons, de får fra det

omgivende samfund, der er med til at forme deres selvopfattelse. Deres liv leves offentligt, og det appellerer til omsorg fra forbipasserende – man kan sige, at anerkendelsen opnås via den degradering, de udstiller. De opfattes som 'ædle vilde', hvis liv ikke er forkvaklet af det materialistiske samfund, og vi opretholder en forestilling om, at de lever i en lykkelig naturtilstand, som dog ikke kan sammenstilles med normalsamfundets. Der er et paradoks i, at omsorgen og den positive opmærksomhed gives i kraft af den 'skæbne', som den hjemløse udstiller, en livsform, som normalbefolkningen ønsker at hjælpe den hjemløse ud af – samtidig med, at netop omsorgen og opmærksomheden medvirker til at fastholde den hjemløse i hjemløselivsformen, fordi denne positive respons er med til at udvikle deres selvopfattelse fra negativ til positiv. Dermed formes en ny identitet, som gør det vanskeligt at leve et liv med bolig, job, familie o.s.v., et liv som et 'normalt menneske', hvor der ikke tilbydes den samme anerkendelse, og hvor trivialiteten ved hverdagen dominerer:

'Når man er hjemløs, tager man en dag ad gangen, ikke lave for store planer og for store aftaler(...) man lærer at se livet på en anden måde, end hvis man kommer hjem fra arbejde fra 9-16, skal hente børn og lave mad og bla bla bla... Ved at være hjemløs får man en stor oplevelse ud af livet. Hvis man pludselig får en indskydelse, så tager man af sted – siden jeg er flyttet i lejlighed har jeg ikke set skoven.'

Perspektiver

Jeg har ikke nogen forventning om, at jeg med mit masterspeciale eller denne artikel ændrer samfundets syn på hjemløse som stakler eller som skæbner. Et samfund vil altid have en gruppe, man som 'normal' kan føle sympati med eller udvise omsorg over for. Som beskrevet af Foucault, bekræftes normaliteten i et samfund i kraft af det unormale. Men min forventning er, at mine informanter med deres 'ekspertviden' kan bidrage til forskningen og give mulighed for, at vi alle får et mere nuanceret syn på gruppen af hjemløse, et syn, hvor de ses som mere end marginaliserede personer, der ikke har et hjem. Dels for at tilbyde og give dem mulighed for at modtage tilbud, der er tilpasset deres levevis, og dels ved, at vi som professionelle bliver bevidste om, at vi ikke udøver barmhjertighedsgerninger, men at vi har kontakt til personer, der har langt større kompetencer i at overleve, end de fleste af os har. Deres handlinger ser ikke altid rationelle ud i et sundheds- og samfundsmæssigt perspektiv, men det kunne måske være gavnligt at bygge interventioner og behandlingstilbud på de kompetencer og den viden, der ligger i hjemløsemiljøet. Sammenholdet og fællesskabet i hjemløsemiljøet spiller en stor rolle for den hjemløse. Man hjælper og støtter hinanden. En faktor, som understreges både i den nyligt udkomne 'Evaluering af Naloxone projektet' – et projekt, hvor brugere uddannes til at forebygge overdosisdødsfald, samt i et tilsvarende projekt fra området Skid Row i Los Angeles. Som en

uventet sidegevinst i begge projekter viste det sig, at det, at man som stofbruger samarbejder med ligestillede, kan have en positiv effekt på andre livsforhold og på den enkeltes livskvalitet. Dette er en faktor, der ikke er meget fokus på i det sundhedsfaglige eller sociale arbejde, men et aspekt, som kunne være et vigtigt element i fremtidige forebyggende eller skadesreducerende tiltag. ■

Masterspecialet 'De professionelle hjemløse – hjemløses adfærd og selvopfattelse i et samfundsmæssigt perspektiv' kan findes på www.hjemloesundhed.dk/.../professionelle_Hjemloese_Lene_Tanderup.pdf

LITTERATUR

- Durkheim, E.: *The Elementary Forms of Religious Life*. New York: Oxford University Press. 2001.
- Foucault, M.: *The Foucault Effect, Studies in Governmentality*. Chicago: University of Chicago Press. 1991.
- Janzen, J.M.: *The comparative study of medical systems as changing social systems*. Social science and medicine, vol.12. 1978.
- Madsen, B.: *Socialpædagogik. Integration og inklusion i det moderne samfund*. København: Gyldendals Akademiske Forlag. 2005.
- Maffesoli, M.: *At gøre god brug af det onde*. Oversat af Tutenges, S. i *Tidsskrift for Stofmisbrugsområdet*, STOF nr. 12. 2008.
- Thiesen, H., Rasmussen, L.H. og Kjær, J.: *Evaluering af forsøg med distribuering af nalaxon til stofafhængige til forebyggelse af opioid-overdosisdødsfald*. 2013.
- Wagner, K. et al: *Evaluation of an overdose prevention and response training programme for injection drug users in the Skid Row area of Los Angeles, CA*. *International Journal of Drug Policy*. Nr.21. 2010.